

НАКАЗАТЕЛНОПРАВНА ЗАЩИТА НА ПРАВОТО НА ПОЛИТИЧЕСКО
СДРУЖАВАНЕ

Ас. Николета Кузманова¹

CRIMINAL DEFENSE OF THE RIGHT OF POLITICAL ASSOCIATION

Assist. Nikoleta Kuzmanova

Abstract: *Crime against the right of political association is the kind of crime against the political rights of citizens. With its performance. When is done its performance prejudice to the normal exercise of the right. It may be aimed at motivating the holder of the right of political association against his will to participate or not to participate in the party or coalition of parties. Subject to the right of political association can only be a person who has voting rights. This conclusion is based on conditions that Political Parties Act contains in respect of persons who may form or belong to a political party. Only such a person can be a victim of a crime against the right of political association.*

Key words: *criminal defense, political association, crimes against the political rights of citizens.*

1. Обща характеристика

Престъплението против правото на политическото сдружаване се съдържа в чл. 169а от Наказателния кодекс (НК). Разпоредбата се създава през 1991 г., още преди влизането в сила на действащата Конституция, и до момента диспозицията ѝ не е променяна.

1.1. *Правото на политическо сдружаване* е политическо право от първо поколение. То е един от възможните аспекти на проявление на правото на сдружаване и се изразява в създаването и членуването в политическа партия². Макар правото на политическо сдружаване да е предоставено като индивидуално право на отделния гражданин, то може да се упражнява колективно.

Създаването на сдружение, представляващо политическа партия, изисква изразяване на воля на множество субекти, всеки от които самостоятелно е титуляр на правото на сдружаване. Именно изискванията за колективното упражняване са предмет на уредбата за учредяване и членуване в политически партии, която се съдържа в Конституцията на Република България (КРБ) и Закона за политическите партии (ЗПП) (напр. чл. 10, ал. 1 от ЗПП поставя изискване за учредяване на политическа партия от най-малко 50 граждани с избирателни права).

Съществена характеристика на правото на сдружаване, в частност на правото на политическо сдружаване, която произтича от връзката му със

¹ Асистент по наказателно право в Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

² Вж. **Стойчев, Ст.** Конституционно право на Република България, пето допълнено издание. С.: Сиела, 2002, с. 259; **Танчев, Ев.** и авторски колектив. Основни права на човека и гражданина. С.: Албатрос, 1998, с. 155–156, както и Колев, О. Правото на политическо сдружаване в Република България“, дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, СУ “Св. Кл. Охридски”, автореферат, http://www.unisofia.bg/index.php/bul/universitet_t/proceduri_za_nauchni_stepeni_i_akademichni_dl_zhnosti/proceduri_po_pridobivane_na_nauchni_stepeni/pridobivane_na_obrazovatelna_i_nauchna_stepen_doktor/arhiv/orlin_dimitrov_kolev_yuridicheski_fakultet.

свободата на мнение като друго политическо право, е неговото двуаспектно проявление. Позитивният аспект се изразява в правото на гражданина да членува в политическа партия, но наред с него съществува и негативният аспект за същия титуляр да не членува в такова сдружение³.

1.2. Механизмът на извършване на престъплението по чл. 169а от НК дава основание за определянето *обекта на това престъпление като комплексен обект*. Систематичното му място в глава трета, раздел трети „Престъпления против политическите права на гражданите“ от Особена част на НК, определя като водещ обект обществените отношения, които осигуряват нормалното упражняване на правото на политическо сдружаване. Наред с тях престъплението засяга и обществените отношения, свързани със свободното формиране на воля и избор на поведение.

Страни по обществените отношения – обект на престъплението, са субектът, титуляр на правото на политическо сдружаване и всички останали правни субекти, които имат задължение да се въздържат от поведение, което да препятства нормалното му упражняване. Това задължение обхваща и двата аспекта на правото на политическо сдружаване – правото на гражданина да членува в политическа партия и правото за същия титуляр да не членува в такова сдружение.

Така, както и при избирателното право, и за правото на политическо сдружаване специалната уредба в ЗПП предвижда условия за придобиването му. Макар да липсва изрична правна норма, която да ги определя, систематичното тълкуване на чл. 2, ал. 1 (легалната дефиниция за политическа партия) и чл. 8, ал. 1 от същия нормативен акт, води до извода, че субект на правото на политическо сдружаване може да е само лице, което има избирателни права, т.е. отговаря на общите условия за придобиване на избирателна дееспособност – гражданство, възраст, лицето да не е поставено под запрещение и да не изтърпява наказание лишаване от свобода.

Значението на тези условия по отношение на престъплението против правото на политическо сдружаване е във връзка с определянето кое лице може да има качеството пострадал от него. Това налага да се направят някои допълнителни уточнения за тази цел.

Субект на правото на политическо сдружаване може да е всеки български гражданин, без значение от способа за придобиването на гражданството. Доколкото липсва нормативно ограничение в друга посока, лицето следва и да е навършило 18-годишна възраст.

Субект на правото на политическо сдружаване може да и гражданин на друга държава – членка на ЕС. Вярно е, че нито КРБ, нито ЗПП съдържат изрична уредба на тази възможност. Тя произтича от признатото на тази категория лица право на сдружаване на всички равнища (чл. 12, т. 1 от Хартата на основните свободи на ЕС) и избирателно право (активно и пасивно) за участие в определени видове избори в Република България, когато тя е държава по пребиваване на тези лица (чл. 39, т. 1 и чл. 40 от Хартата на основните свободи на ЕС). Затова и условията за придобиване на избирателно право от тази категория лица, респ. за придобиване на правото на политическо сдружаване, са повече от тези българските граждани. Освен гражданството на друга държава членка и навършени 18 години, лицето следва да пребивава постоянно или продължително на територията на Република България и да не е лишено от избирателни права в държавата, чийто гражданин е⁴.

1.3. *Упражняването на позитивният аспект на правото на политическо сдружаване* може да се осъществи само колективно чрез участие в политическа партия. Създаването и съществуването на политическото сдружение изисква изразяване на волята на множество субекти, всеки от които самостоятелно е титуляр на собствено право на политическо сдружаване. Тази специфика при упражняването на правото е и основанието за създаването на специалните детайлни правила за учредяването, устройството и дейността на политическите партии. Гаранцията за нормалното упражняване на правото е свързана както към позитивният му аспект (правото да членува в политическа партия), така и към негативният аспект (за същия титуляр да не членува в такова сдружение). Участието в политическа партия е обвързано със законовото изискване за изразяване на личната воля на титуляра на правото (чл. 11 от ЗПП). Редът за прекратяването членството е предоставен за преценка на участниците в

³ В сходен смисъл **Танчев, Ев.** и авторски колектив. Цит. съч., с. 152

⁴ Ако на ниво ЕС се създадат правила за условията за придобиването на правото на политическо сдружаване на европейско равнище с регламент, за целите на наказателното право той следва да намери пряко приложение. По-подробно вж. **Панайотов, Пл.** Наказателно право на Европейския съюз и българското наказателно право. С.: Сиби, 2012.

сдружението чрез описването му в устава на партията (чл. 14, ал. 1, т. 7 от ЗПП).

ЗПП, обаче, не предвижда механизъм за защита срещу засягането на нормалното упражняване на някой от аспектите на правото на сдружаване. Правилата за прекратяване на дейността на политическа партия, описани в същия нормативен акт (глава пета), са насочени към защитата на обществения интерес, в случаите когато политическата партия е създадена или извършва дейност в противоречие с КРБ или закона. В същата насока са и формулираните за първи път в действащия закон (глава шеста), състави на административни нарушения⁵. Те са свързани само с нарушаване на правилата за финансирането и отчетността на дейността на политическата партия.

Така защитата на нормалното упражняване на правото на политическо сдружаване може да се реализира само със средствата на наказателното право, когато са налице признаците на състава на престъплението по чл. 169а от НК като вид престъпление против политическите права на гражданите.

Спецификите на обекта на престъпленията против политическите права на гражданите – обществените отношения, които осигуряват нормалното упражняване на политическите права – изключват определянето като такива престъпления на онези форми на поведение, които са свързани с нарушаване на установени в законодателството ограничения за упражняването на отделните политически права, в частност – на правото на политическо сдружаване по чл. 11, ал. 4 от Конституцията. Осъществяването на такова поведение засяга други видове обществени отношения, а не тези, свързани с нормалното упражняване на съответното политическо право. Затова тези деяния следва да се квалифицират като престъпление от онзи вид, който засяга съответните обществени отношения (напр. засягане на честта и достойнството на друго при упражняването на правото на мнение не може да се определи като престъпление против политическите права на титуляра на правото на мнение, а следва да се квалифицира като съответен вид престъпление

против личността на пострадалия). По отношение на поведението, с което се нарушава ограничението по отношение на правото на политическо сдружаване е налице престъплението по чл. 166 от НК.

2. Основен състав на престъплението против правото на политическо сдружаване (чл. 169а от НК)

Според чл. 169а, „Който чрез насилие, заплашване или по друг незаконен начин принуди някого противно на убежденията или волята му да участва или да напусне политическа партия, организация, движение или коалиция с политическа цел, се наказва с лишаване от свобода до три години или глоба от сто до триста лева.“

2.1. Особенности от обективна страна

2.1.1. Пострадал от престъплението по чл. 169а може да бъде лице, което е субект на правото на политическо сдружаване. Само въздействието по отношение на такова лице обективно засяга обществените отношения – обект на това престъпление.

2.1.2. Изпълнителното деяние – принуди – се изразява във въздействие върху психиката на пострадалия, което е насочено към противоправното му мотивиране да извърши поведение, което той не желае⁶.

Поведението е престъпление против правото на политическо сдружаване, а не принуда като престъпление против личността, поради насочеността на въздействието – пострадалият да се мотивира да участва или да напусне политическа партия, организация, движение или коалиция с политическа цел.

Това изчерпателно изброяване на формите на политическо сдружаване съответства на специалната уредба по ЗПП от 1990 г. (отм.), при действието на който е създаден съставът по чл. 169а⁷. Законът е допускал политическа дейност да се извършва и от организации и движения, които не са политически партии⁸. Макар тази възможност да отпада още със ЗПП от 2001 г. (отм.) и да не съществува по действащия едноименен закон, промяната не е отразена в диспозицията на обсъжданата наказателноправна норма. Този факт налага за целите на прилагането тя да се

⁵ Законът за политическите партии от 1990 г. (отм.) и Законът за политическите партии от 2001 г. (отм.) не съдържат административнонаказателни разпоредби.

⁶ Михайлов, Д. Нови положения в Особената част на Наказателния кодекс. С.: Сиела, 2007, с. 34–35; Стойнов, Ал. Наказателно право. Особена част. Престъпления против правата на човека. Второ издание. С.: Сиела, 2006, с. 154–155.

⁷ Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс (обн. ДВ, бр. 1/1991 г.).

⁸ Чл. 2, ал. 3 от Закона за политическите партии от 1990 г. (отм.).

тълкува стеснително. Принудата по отношение на лице, което притежава правото на политическо сдружаване, следва да се квалифицира като престъпление против това му право само когато е насочена към участието или напускането на политическа партия или коалиция от политически партии. Противоправното мотивиране към участие или напускане на организация или движение, които по действащата уредба не могат да осъществяват политическа дейност, засяга нормалното упражняване на правото на сдружаване като лично право и обосновава квалификация за принуда като престъпление против личността.

Противоправността на мотивационната дейност на субекта произтича от противоречието ѝ с политическите убеждения на пострадалия. Затова престъплението е налице, когато пострадалият не споделя политическите възгледи на партията, в която е принуден да членува. Без значение е дали същото лице има други политически убеждения, или проява незаинтересованост към политическия живот.

2.1.3. На следващо място от обективна страна, поведението е престъпление поради избрания от дееца *начин на осъществяване*. Съпоставката на състава в тази му част със същия обективен признак при другите престъпления против политическите права на гражданите по чл.167, ал.1 и чл.169б от НК, показва идентичност на използваната правна техника – общо определяне на признака като „незаконен начин“ с неизчерпателно изброяване на възможни проявления. Така, както и при другите състави, начинът и тук е незаконен, когато поведението, в което се изразява е забранено от закон или в противоречие с установени от закон правила за осъществяването му. Това означава, че признакът е налице, когато поведението е в противоречие с правна норма и не е задължително да реализира състав на престъпление. Използването на тази обща формулировка дава възможност в приложното поле на състава да се включат всички случаи, когато чрез съответното поведение се пречатства нормалното упражняване на правото на политическо сдружаване.

Примерното изброяване обаче за конкретния състав създава излишно повторение в признаците. В изброяването са изведени насилието или заплашването, които представляват две от

възможните форми на принудата. В същото време неизчерпателността не изключва извършването на деянието „принуди“ чрез третата форма – злоупотреба с власт. Този извод се основава на систематичното тълкуване на чл.169а в частта му „незаконен начин“ и чл.143, ал.1 от НК, който описва формите на принудата – сила, заплашване или злоупотреба с власт. Тъй като в изброяването по чл.169а не се съдържа посочване и на друго поведение (както в чл.167, ал.1 измамата напр.), при последваща редакция на нормата би следвало законодателят да направи по-точна формулировка. Възможните подходи за нея се използват на други места в НК, където принудата е предвидена като изпълнително деяние. Анализът на тези норми показва, че указанието „сила или заплашване“ се съдържа в състава, за да се изключи злоупотребата с власт като възможна форма на принудата⁹. Когато деянието може да се извърши и чрез трите алтернативни форми, такова указание в състава не се съдържа¹⁰.

2.1.4. Престъплението е *довършено*, когато пострадалият извърши поведението към което е принуден¹¹ – включи се за участие или напусне политическата партия или коалиция от политически партии. Този признак на състава определя възможността към това престъпление да се осъществи и довършен опит. Той е налице, когато субектът е извършил поведението, в което се изразява принудата, но пострадалият все още не е предприел поведението, което не желае.

2.2. *Субект на престъплението* може да е всяко наказателноотговорно лице.

2.3. *От субективна страна* съставът изисква пряк умисъл. Съдържанието му включва съзнаване от дееца, че пострадалият има право на политическо сдружаване и съдържанието на волята му, предвиждане, че осъществява психическо въздействие в насока да го мотивира да участва или да напусне политическа партия или коалиция от политически партии и искане пострадалия да осъществи съответното поведение.

2.4. *Особености при наказуемостта*
За разлика от тенденцията за повишаване на размерите на наказанията при част от престъпленията против изборителното право, при престъплението по чл.169а тенденцията е обратна (дори и при отчитане на деноминацията на лева през 1999 г.). Още от създаването на състава санк-

⁹ Напр. чл. 152, ал. 1, т. 2, чл. 165, ал. 2 във връзка с ал. 1, чл. 214 и др. от НК.

¹⁰ Напр. чл. 155, ал. 4, чл. 172, ал. 1 и др. от НК.

¹¹ Стойнов, Ал. Цит. съч, с. 267, Гиргинов, Ан. Наказателно право на Република България. Особена част. С.: Софи-Р, 2002, с. 158.

цията предвижда алтернативно два вида наказание – лишаване от свобода със специален максимум до три години и глоба. Първоначално размерът на глобата е определен само със специален максимум – до две хиляди лева. Последващата промяна го намалява на до двадесет лева¹². Последната промяна¹³ установява размера на глобата със специален минимум от сто лева и специален максимум от триста лева.

Във всичките ѝ варианти тази санкция позволява приложението на института на освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание по чл.78а от НК.

3. Съотношения с други престъпления

Предвид изпълнителното деяние на престъплението по чл.169а от НК на първо място следва да се изясни съотношението му с принудата като престъпление против личността по чл.143 от НК. Именно тази особеност е основанието за извода, че конкретният обект на престъплението против правото на политическо сдружаване включва и обществените отношения – обект на принудата – осигуряващите свободното формиране на воля и избор на поведение. На същото основание – че принудата е част от състава по чл.169а от НК, определя и съотношението между съставите като общ (принудата) и специален (престъплението против правото на политическо сдружаване).

В определени случаи, с оглед избрания от дееца начин на извършване, е възможно да се засегнат и обществените отношения, осигуряващи физическата неприкосновеност на лицата. Тогава отговорността на дееца следва да се ангажира при прилагането на правилата за съвкупност между престъплението по чл.169а и съответния вид телесна повреда.

4. Квалифициран състав на престъплението против правото на политическо сдружаване (чл. 169в от НК)

Квалифициращото обстоятелство е обвързано с две кумулативни условия – качество на субекта „длъжностно лице“ и връзка на деянието с това му качество.

Качеството „длъжностно лице“ се определя съобразно законовата дефиниция по чл.93, т.1 от НК.

Връзката на деянието с качеството може да се прояви в две алтернативи. Първата от тях обхваща случаите, когато деянието е извършено „при изпълнение на служебните задължения“ на субекта. Тя се определя от естеството на дей-

ността, която субектът осъществява към момента на извършване на деянието и е налице, когато деянието е извършено докато субектът изпълнява служебно задължение в рамките на установеното работно време или извън него (ППВС 2-57, т.9).

Втората алтернатива обхваща случаите, когато деянието е извършено „по повод изпълнение на службата“ на субекта – не по време на изпълнение на служебно задължение, но при наличие на пряка връзка между нея и деянието (ППВС 2-57, т.9).

5. От анализа на престъплението против правото на политическо сдружаване по чл. 169а от НК биха могли да се формулират няколко основни **изводи**.

Създаването на състава на престъплението в началото на 1991 г. може да се определи като обусловено от промяната в общественно-политическите условия в Република България през този времеви период. Въпреки, че към същия момент вече действа Закона за политическите партии от 1990 г. (отм.), законодателят изразява воля за защитата на нормалното упражняване на правото на политическо сдружаване да се осъществява със средствата на наказателното право, а не чрез реализация на административна отговорност.

В периода от 1991 г. до момента престъпленията против политическите права на гражданите претърпяват множество изменения и допълнения. Те обаче не засягат престъплението против правото на политическо сдружаване, въпреки че се променя специалната уредба за политическите партии по начин, който изисква отразяването ѝ в състава на престъплението. Това несъответствие обаче не би могло да се определи като обективна пречка за прилагането на чл. 169а от НК и затова трудно може да обясни и фактът, че съдебната практика по това престъпление е изключително оскъдна.

На базата на тези констатации изглежда като най-логичен изводът, че съществуването на състав на престъпление против правото на политическо сдружаване, следва сериозно да се преосмисли. Този извод обаче би бил фрагментарен, а не подчинен на общата логика, по която би следвало да се осъществява законодателната дейност. В конкретния случай, тази обща логика изисква създаване на цялостна концепция за защита на политическите права на гражданите, в частност на правото на политическо сдружаване, и формулиране на базата на нея на конкретни законодателни решения.

¹² Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс (обн. ДВ, бр. 10/1993 г.).

¹³ Закон за изменение и допълнение на Наказателния кодекс (обн. ДВ, бр. 92/2002 г.).